

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Yok Olan Spor Yapılarının Ardından Kentte Yıkma Eylemi ve Bellek: Trabzon Örneği

Remains of the Demolished Sports Venues Destruction and Memory in City: An Example of Trabzon

 Şengül Yalçınkaya¹, Ümran Sofuoğlu²

¹Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon

²Avrasya Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, Trabzon

ÖZ

Çalışmada, kentin sosyal ve kültürel yaşamında yer alan spor yapılarının yıkılmasının spor kültürü ve toplumsal bellek açısından etkilerine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Problem, yakın dönemde yıkılan spor yapılarının tespiti ve bir örnek üzerinden değerlendirilmesi şeklinde ele alınmıştır. Spor yapıları kent içerisinde sahip oldukları mimari ile kentin referans yapıları olurken, işlevsel olarak spor ve diğer etkinlikler ile kentsel yaşamı yönlendiren en önemli yapılarıdır. Çalışmada, Trabzon kenti özelinde konu irdelenmiş, genel durum değerlendirilmiştir. Kuramsal olarak konu yıkma eylemi, kent kimliği ve bellek kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Trabzon kentinde spor yapılarının kentte üstlendiği görevler, spor yapılarına yüklenen anlam ve yıkımının yarattığı etki ortaya konulmuştur. Bunun için öncelikle yapıların bulunduğu alanın ve spor yapılarının kentte üstlendiği görev ve anlamını belirleme adına literatür taraması yapılmıştır. Sonra yıkımın yarattığı etkiyi ortaya koyma adına ise bir anket uygulanmıştır. Elde edilen verilere bağlı olarak kent kimliği ve bellek açısından bu derece önemli yapıların sahip olduğu değerlerin göz ardı edilerek, yıkılmasının önemli bir kayıp olduğu görülmektedir. Trabzon kentinde yıkımların kent ve kentli üzerinde olumsuz etkileri olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak kentlerin hızlı değiştiği ve birbirine benzediği günümüzde kentsel değerlerin korunması ile kent kimliği başta olmak üzere aidiyet duygusunun sağlanması ve yabancılaşma duygusunun önüne geçmesi açısından önemlidir. Kentsel yaşam ve spor kültürünün devamlığı için yerin devamında benzer işlevlerle değerlendirilmesinin, kent ve kentli açısından yıkımın etkisini minimize edeceği ve sürekliliğin bir ölçüde sağlanabileceği öngörülmüştür.

Anahtar sözcükler: Kolektif bellek; mimarlık; spor yapıları; yerin ruhu; yıkım.

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the effect of the demolition of sports venues on sports culture and collective memory. Recently demolished sports venues were identified, and one of them was selected as a case. Sports venues, which are significant urban landmarks due to their architectural features, lead urban life through sports and other activities. This study examined the issue in question and evaluated the general situation within the context of the city of Trabzon. This study also pointed out the roles that sports venues played in the urban life of Trabzon, and the meanings they were attributed, and the effect of their demolition. First, a literature review was conducted to determine the duties and meanings of the sports venues in the city. Second, a survey was conducted to determine the effect of their demolition. The results show that although the sports venues are extremely important for urban identity and collective memory, their values are underappreciated, and therefore, their demolition is a great loss. The demolition of those structures has negative effects on the city and its dwellers. In conclusion, cities are rapidly changing and resembling each other. Therefore, urban values should be preserved in order to maintain urban identity, to preserve the sense of belonging, and to prevent alienation. We believe that sports venues should survive with similar functions to preserve urban life and sports culture and to reduce the impact of demolition on city and its dwellers.

Keywords: Collective memory; architecture; sports venues; spirit of place; demolition.

Geliş tarihi: 22.02.2019 Kabul tarihi: 12.06.2021

Online yayımlanma tarihi: 09.09.2021

İletişim: Şengül Yalçınkaya

e-posta: sengulyk@yahoo.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Kentte var olduğu dönemdeki sosyal, kültürel ve ekonomik durumun bir göstergesi ve temsilcisi olan yapı, zamanla kent yaşamı içerisinde tanıklık ettiği olaylar ve durumlar ile ilgili görevler üstlenmektedir. Süreçte yapılar bazen mimarisi ile bazende özgünlük, teklif, belge, kullanım, işlev ve ekonomi gibi özellikleri ile kent ve kentli için önemli bir duruma gelmektedir. Kentlerde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümün etkisi ile kent için değerli ve özellikli yapılar çeşitli nedenlere bağlı olarak yok olabilmektedir. Bu durum en çok kent kimliğini ve toplumsal belleği olumsuz etkilemektedir. Kent yaşamından bir hatırlatma ögesinin ortadan kalkması, aslında kentin ve kentlinin belleğinden belli bir dönemin silinmesi anlamına gelmektedir. Bu durum kentlerde aidiyet, yabancılaşma ve yersizleşme sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bunun temelinde içinde bulunulan yapı çevrenin değişmesinin sadece fiziksel bir değişim olarak kalmayıp aynı zamanda yapı çevrede var olan anlam, değer ve temsiliyeti de etkileyerek çok yönlü bir dönüşüme neden olması yer almaktadır.

Kitlesele kullanıma imkan veren meydanlar, kültür merkezleri ve spor merkezleri gibi alanlar toplumun sosyo-kültürel yaşamında aktif bir figür olarak yer alırlar. Spor yapıları, kentlerdeki egemen konumları ve mimarileri ile kentlinin zihninde etkin bir imaj sahiptirler. Gündelik yaşamın bir parçası olarak ev sahipliği yaptığı spor, sosyal ve kültürel etkinlikler ile simgesel bir anlam kazanırlar (Aksu, 2012). Bugün gelinen noktada kentsel dönüşüm, rant ve gereksinimler gibi faktörlerin etkisi ile Türkiye genelinde özellikle 10 yıl içerisinde önemli sayıda spor yapısı yıkılmış ve bu işlev kentin başka bölgelerine taşınmıştır. Bu yıkımlara gerekçe olarak kentlerdeki nüfus artışı ve mevcut spor mekanlarının yetersizliği gösterilmiştir. Spor yapılarının kitlesele kullanımı, boş zaman etkinliklerine hizmet etmesi ve sağladığı sosyal ortam yanında sahip oldukları mimari özellikler ile kentlerin en önemli simge yapılarından. Yaşanan bu değişim ve dönüşümün etkilerinin zamanla daha çok hissedileceği ve akademik olarak daha çok çalışmaya konu olacağı açıktır. Var olan çalışmalarda Korkmaz (2019), spor kültürünün sürekliliğinde konuyu 19 Mayıs Stadyumu'nun yıkımı üzerinden ele almıştır. Stadyumun yıkımının neden olduğu etkiyi yapının sahip olduğu tarihsel ve mimari özellikleri üzerinden aktarmıştır. Sofuoğlu, Bal and Yalçınkaya (2019) ise Hüseyin Avni Aker Stadyumu'nun ülke ve kentin spor kültürü ve toplumsal bellekteki yerini Trabzonspor'da futbol oynamış futbolcular ile yaptıkları görüşmeler üzerinden tartışmıştır. Bu çalışmada ise öncelikle değişimin genel tablosu ortaya koyulmakta ve bir örnek üzerinden etkisi değerlendirilmektedir. Kent içerisinde bir yapının fiziksel olarak yıkılması, yıkılan yapılar ve yapıların bulunduğu alanın önemi üzerinden ve kentli bakış açısıyla yıkımın etkisinin tespiti şeklinde ele alınmıştır. Çalışma, tekil veya kentsel dönüşüm adı altında değişime uğrayan kentlerde, tamamen yok etmenin yarattığı etkiler üzerinden koruyucu olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

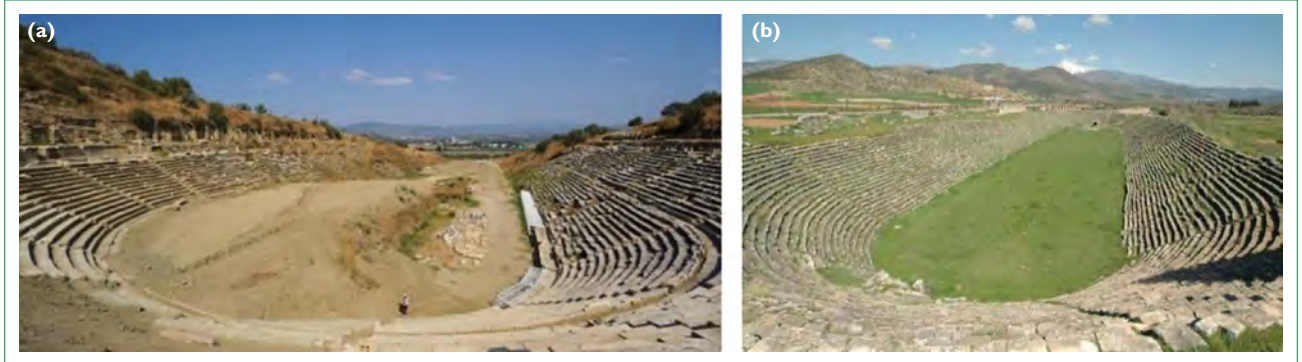
Kentsel Mekan ve Bellek

Lefebve (1991), mekanı fiziksel bir nesne olmanın ötesinde içerisinde yer alan sosyal ilişki ve pratiklerin bir bütünü olarak değerlendirir. Benzer şekilde Boyer (1996), mekanı toplumsal ilişkilerin üretildiği yer olarak tanımlar. Bu süreçte mekan ev sahipliği yaptığı eylemler ve tanık olduğu olaylar ve yaşanmışlıklarla farklı farklı anlamlar kazanır ve var olduğu kültürün bir parçası haline gelmeye başlar. Anlam kazanmaya başlayan mekan kent kimliğinin ve toplumsal belleğin oluşmasında referans noktası oluşturur. Mekan artık varlığı ile kentte üstlendiği işlevin dışında ikincil bir görev olarak bir hatırlama aracına dönüşür.

Mekan mesaj iletme, tanık olma, arayüz oluşturma özelliği ile direk veya dolaylı olarak hatırlamaya yardımcı olmaktadır (Yalçınkaya, 2019). Kent ve kent yaşamında yer eden mekan bir yanıla şimdiki zamanda geçmişi keşfetmeyi sağlayacak ortamı oluştururken (Halbwachs, 1980), diğer taraftan bir bilgi deposu olarak geleceğinde sağlıklı bir şekilde kurulmasına imkan vermektedir. Mimari ürün varlığı ile bu kadar anlam içerirken yıkılmasının, salt fiziksel olarak yok olması anlamına gelmediği açıktır. Kent yaşamında yer etmiş alanlarda yaşanan değişim, dönüşüm, yok oluş ve bağlamdan kopuk yeninin inşası kentsel bellekte zayıflamaya, yer yer kopmaya ve bazen kurmacaya neden olmaktadır. Bu durum en çok toplumsal belleği ve kent kimliğini dolayısıyla kente duyulan aidiyeti olumsuz etkilemektedir.

Rossi, kenti orada yaşayanların ortak hafızası olarak görür (Rossi, 2006, 125). Bu nedenle kentte yapılan müdahaleler birey üzerinde etkisi göz ardı edilmemelidir. Halbwachs (1992), fiziksel evreni oluşturan nesnelere tanıklık eden bireyin, kendisinden bir parçanın da bu yıkımla öldüğünü öne sürmektedir. Ganiç (2016), yapının fiziksel sürekliliği sonlandığında, ortaya çıkan yeni fiziksel durumun tanımladığı eksikliğin, yerin toplumsal bellekteki imgesiyle bir çatışma yaşadığını vurgular. Keleş ve Mengi (2017) yapı çevredeki yıkım, kentli bilincini yitirmesine ve bireyin kente yabancılaşmasına neden olabileceğine dikkat çeker. Artun (2011) ise kent mekânındaki kimi yapıların yıkımını bir tür yenilgi olarak değerlendirir. Boyer (1996), bireylerin ve toplulukların, kentteki herhangi bir yapıyla özel bir ilişki kurduğu durumda, bu ilişkiye konu olan yapının korunmasının gerektiğini vurgular. Sonuç olarak yeni eski ile yer değiştirdikçe ve belleğin kentten beslendiği öğeler yok oldukça, bireylerin kent ile arasındaki bağ zayıflamaktadır.

Toplumsal belleği oluşturan yapıların ortak özelliği bireylerin deneyimledikleri, ilişki kurdukları, bağlandıkları ve özleyecekleri yerler olmasıdır (Nora, 2006). Yapı burada yaşanmışlıkların, sosyal ilişkilerin bir temsilcisi olarak işlevsel varlığının yanında anlamsal değerler kazanır. Bu yerlerin yok olması günümüzde kentleri, hafızanın olmadığı sentetik yerlere dönüştürmek-

Şekil 1. İlk dönem stadyum örnekleri. **(a)** Mahnesia Stadyumu, Yunan dönemi, Aydın (URL1, 2021). **(b)** Aphrodisias Stadyumu, Roma dönemi, Aydın (URL-2, 2021).

tedir. Auge (1997) bu durumdaki alanları yok mekan olarak adlandırmaktadır. Tarihin, kimliğin ve kültürün yansımadığı bu alanlar, geçicilik üzerine kurgulanmakta ve bireyin bağ kurması beklenmemektedir.

Kentlerdeki tarihsel ve kültürel sürekliliğin sağlanması kentin geçmişinden gelen özellikleri ile koşulların gerektirdiği değişimlerin kaynaştırılması ile mümkündür (Al, 2011). Günümüzde değişen koşullar kent mekanının dönüşümünü zorunlu hale getirmiştir. Mevcut kent dokuları için gözden kaçırılmaması gereken nokta kent kimliğinin ve kentsel belleğin korunarak sürekliliğin sağlanması için koruma ve değişimin dengesinin doğru kurulması gerektiğidir. Bu dengenin bir tarafında kent kimliğinde ve belleğinde önemli yere sahip, kent için önemli olan yapı veya alanların yaşatılarak gelecekte var olmalarını sağlama anlayışı, diğer tarafta ise kapitalizmle ilişkili kentsel alanın ekonomik sistem içerisinde etkin şekilde var olmasının sağlanmasıdır (Yalçinkaya, Açıcı ve Faiz, 2019). Yapının bakım ve onarım ile yaşamına devam etmesi, bu yapılamıyorsa yeniden işlevlendirilerek yaşamına devam etmesi sağlanmalıdır. İşlev kaybı ve yıpranmaya bağlı olarak yıkmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda ise alanda düşünülebilecek eskiye dair izler ve sembolik yaklaşımlar bir çözüm olabilmektedir.

Spor Yapılarının Tarihi Süreçte Kent ile Kurduğu İlişkisi

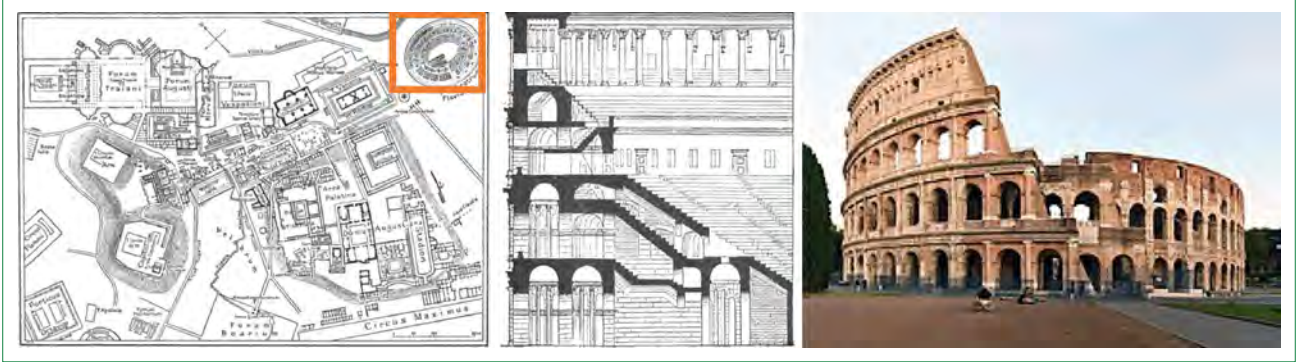
Stadyumlar, toplumla iç içe ve bireyin sosyallik kazandığı yerler olarak tarihten günümüze kentte üstlendiği işlevle her zaman kent kimliğinin bir parçası olmuşlardır. Temelde etkinlik alanı ve seyirci kısmından oluşan spor yapıları, toplumsal değişime bağlı olarak buldukları dönem koşulları çerçevesinde fiziksel, niteliksel ve anlamsal olarak değişime uğramışlardır.

Stadyum kavramının temeli Antik Yunan dönemine dayanmaktadır. Öncesinde etkinlikler açık alanlarda, doğada ve kent meydanlarındaki agoralarda yapılmaktaydı. Agoraların yetersiz kaldığı durumda Gymnasion ve Palaistra gibi yapılar kullanılmıştır. Antik Yunan kültürü içinde spor ve etkinliklere olan

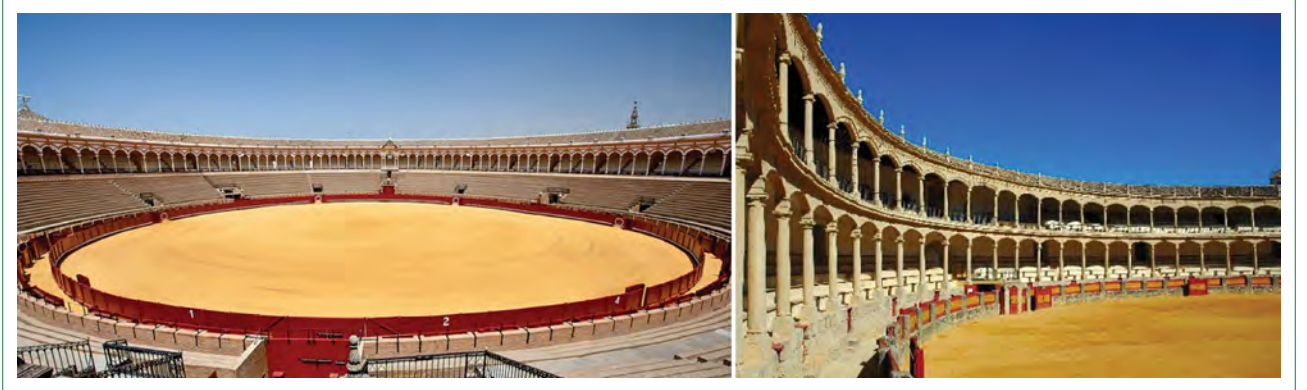
ilginin artması, seyircinin etkinliklere dahil olması ile stadyumlar ortaya çıkmıştır. İlk stadyum olarak Yunanistan'ın Batı Peloponnesos bölgesindeki Olimpiya stadyumunun adı geçmektedir. Yalın bir forma sahip olan stadyumlar, saha ve seyirci kısmından oluşmaktaydı. Antik Yunan dönemde stadyumlarda başlangıçta kutsal sayılan atletik yarışlar düzenleniyordu. Bu nedenle stadyumlar, kentte ilk olarak dini yerlere yakın konumlandırılmıştı (Selo ve Erdönmez, 2018). Ancak sonrasında etkinlikler spor amaçlı yapılmaya başlanmıştır. Daha büyük alan gereksiniminin ortaya çıkması ve seyircinin görüş açısının daha iyi olması açısından yer olarak vadilere yönelinmiştir. Konum olarak ise kentlerin dışında-ucunda ve çoğunlukla gymnasium ile birlikte yer alırlardı (Şekil 1).

Roma döneminde spor kültürü Yunan dönemine göre daha farklıdır ve bir eğlence aracı olarak görülmüştür. Bu sebeple gladyatör ve hayvan dövüşleri, at ve araba yarışları yapılmıştır. Etkinliklerin gerçekleştiği yerler ise arena, circuslar ve hipodromlardır. Circusları stadyum ve eski hipodromlardan ayıran en önemli özelliği, hükümdarın ikametine yakın, şehrin genellikle içinde bulunmasıdır. İnsanları bir araya getirebilme özelliğiyle, siyasi eylemlerde önemli bir yere sahiptirler ve bir güç sembolü olarak görkemli yapılarıdır (Selo, 2019). Roma'da arenalar birçok değişimden sonra, son halini imparatorluk döneminde almıştır. Arenaların en bilineni M.S.1 yy'de yapılan Roma kentindeki Colosseum'dur (Şekil 2). 50.000 seyirci kapasiteli yapıda, tribünler seyircinin sosyal sınıfı ve cinsiyetine göre düzenlenmiştir. Dönemin akılcı yapım teknikleri ve teknolojilerini yansıtan bir yapıdır.

Orta Çağ'da ise kilise düşünce sisteminin baskın olması nedeni ile stadyum yapılarını geri planda kalmıştır. Anıtsal kiliseler inşa edilirken, eğlence ve spor etkinlikleri açık alanlarda ve meydanlara yapılırdı (Aksu, 2012). 18. yy'da itibaren modernleşme süreci ile Avrupa'da yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelere paralel yeni teknoloji ve üretim teknikleri ile yeni mimari anlayışa sahip stadyumlar ortaya çıkarmıştır. Bugünkü stadyum anlayışına temel oluşturan ilk stadyum örneklerine Fransa ve Portekiz'de rastlanmıştır. En bilinen örnek ise, İspanya'da 1761

Şekil 2. Roma kentindeki Colosseum'un kentteki konumu ve mimarisi (URL-3, 2021).

Şekil 3. Real Meastranza de Sevilla Stadyumu (URL-4, 2021).

Şekil 4. Victoria Ground Stadi'nin 1920-30'lar daki görünümü (URL-5; 6, 2021).

yılında boğa güreşleri için tasarlanan, 12.500 seyirci kapasitesi ile Real Meastranza de Sevilla'dır (Şekil 3) (Durgun, 2007).

19. ve 20. yy'da sporcusu, izleyicisi ve işletmecisi ile spor artık büyük kitlelerin ilgi odağı durumuna gelmiştir. Sosyal ve ekonomik olarak kullanım amaçları değişen spor yapıları şehir merkezini canlı tutmayı sağlayan, büyüklük itibarıyla de anıtsal yapı durumuna gelmiştir (Arslan, 2016). Futbolun beşiği olarak bilinen İngiltere'de bu amaçla yapılan ilk stadyum 1878 yılında Victoria Ground Stadi'dir (Durgun, 2007) (Şekil 4).

Daha sonra dünya genelinde futbolun büyük bir izleyici kitlelerine ulaşması ile ülkelerde spor kulüplerinin oluşmasına ve bu dönemde futbol amaçlı stadyumların sayılarını artmasına neden olmuştur. Bu dönemde kent merkezinde yapılan stadyumlar sadece 80'li yıllardan sonra yaklaşık 10 yıllık bir süreçte kent dışında planlandığı görülmüştür (Aksu, 2012). Kent dışı arsa maliyetinin düşük olması, yapının genişletilmeye elverişli alanların olması, güvenlik ve yoğunluğun kent dışına çekilmesi amaçlanması nedenleri ile tercih edilmiştir. Fakat merkezdeki stadyumların kentli tarafından daha etkin kullanması ile yer

Şekil 5. Uluslararası spor etkinliklerine ev sahipliği yapan stadyumlar (URL-7; 8; 9, 2020). (a) Nou Camp. (b) Bernabeu. (c) Stade de France.

seçiminde kent merkezleri tekrar gündeme gelmiştir. Kentsel ulaşım ağları ve kentsel gelişimin göz önüne alınarak planlanan stadyumların daha başarılı sonuçlar verdiği ve kent yaşamına kolayca eklenebildiği görülmüştür.

21. yüzyıla gelindiğinde, küreselleşmenin etkisiyle değişen dünyada post modern stadyumlar yerini almaya başlamıştır. Kentin önemli bir parçası olan stadyumlar, ülkelerin sahip olduğu futbol kültürünü yansıtan birer simge durumuna geldiler. Stadyumlar bu dönemde uluslararası düzeyde izlenen olaylara, durumlara ve paylaşımlara ev sahipliği yapması açısından küresel belleğin önemli bir bileşenidir. Allianz Arena (Münih) başta olmak üzere, Stade de France (Paris), Nou Camp (Barselona) ve Bernabeu (Madrid) stadyumları kent içindeki planlama biçimleri ve tanıklıkları ile bu duruma örnektir (Şekil 5). Diğer taraftan bu dönem stadyumları yeni teknikler ve gelişen teknolojiler ve kapitalizmde etkisi ile farklı bir boyut kazanmıştır. Stadyumlar görkemli yapıları, teknolojik alt yapıları ve çok işlevli tasarımları ile eğlence, alışveriş ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadırlar. Bunun temelinde seyirciye güvenlik, konfor ve işlevsel çeşitlilik sunarak stadyum alanında daha fazla zaman geçirilmesini ve para harcamasını sağlamak yer almaktadır (Gürel ve Akkoç, 2011). Kapitalizme hizmet eden bu kurgu ile stadyumlar çağın beklentileri ile uyumlu olarak sahip olduğu donanımları ile yeni dünya düzeninde birer pazar konumuna gelmiştir.

Yıkma Eylemi ve Spor Yapıları

Her dönem görülen yıkma eylemi, modern dönemle birlikte anlam ve etki açısından değişime uğramıştır. Kentlerde yıkma eyleminin temizleme, silme, unutkanın yanında yeniyi yer açma gibi bir etkisi de vardır. Günümüzdeki tüketim ve yeniyi arama adına ortaya çıkan değişim rüzgârını düşündüğümüzde kentlerde bunu yapabilmeyen yolu yıkmaktır. Bugünün oluşmasında dünden kalanların yok edilmesi beraberinde kentlerde kimliksizliği getirmektedir. Bunun sonuçlarında kentlerde tanıdık aşına olunmayan cadde ve sokaklarda dolaşmayı, sınırlarını bilmediğiniz bir kent içinde yaşamayı getirmektedir. Yıkma eylemi karşısında hatırlatma eylemi olarak mekanın üstlendiği bellek görevi unutulmamalıdır. Pösteği (2012) mekânın yok

oluşunu hatıralardan uzaklaşma olarak değerlendirmekte ve bu durumun kimliksiz bir toplum ve birey ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Bunun temelinde de yapıların işlevsel ve fiziksel olarak var olmalarının yanında zaman içerisinde toplulukların onlara yükledikleri anlam ve zihinlerde oluşan imgesi ile yeniden üretilmesi yer almaktadır (Rossi,2006). Bunun için kentlerde neyin korunup korunmayacağını iyi düşünülmesi gereken bir konu olduğu, korumada gerekçelerin işlevsel uygunluk, güzel veya çirkinden çok daha farklı ve yönlü bakılması gerekmektedir. Kentlinin yaşamında yer etmiş, kent yapıtı olmuş binaların korunması bir gereklilik olarak görülmelidir.

Geçmişten günümüze spor yapıları kentin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamında yer almışlardır. Spor, toplumu kültürel kaynaşmaya teşvik eden, sosyal davranış ve ilişkileri güçlendiren ve bireylerin boş zamanlarını değerlendirmede bir araç olmakta, spor yapıları ise bu duruma mekânsal olarak ev sahipliği yapmaktadır. Bireysel veya kitlesel olarak bazen profesyonel veya amatör sporcu, eğitmen ve yönetici bazende izleyici olunan bu ortamlarda amatör, ulusal ve uluslararası ölçekte organizasyonlara tanıklık etme olanağı bulunmaktadır. Spor mekanları yarışma, paylaşma, heyecan, dostluk, kazanma ve kaybetme gibi birçok duygunun yaşandığı yerlerdir. Çoğu zaman kulüplerin mabedi olarak değerlendirilirler. Geline nokta, Türkiye genelinde önemli sportif ve sosyal etkinliklere ev sahipliği yapmış birçok spor yapısı yıkılmıştır. Kentlerdeki spor ve diğer etkinliklere hizmet eden bu yapılar, aslında Türkiye'nin spor kültürünün birer temsilcisi olarak önemli simgelerdir.

Türkiye'deki ön çıkan spor yapılarının tarihsel gelişimine bakıldığında, 1901'de ilk Türk takımının maç yaptığı yer olarak bilinen İstanbul'daki "Papazın Çayırı" dönemin önemli sportif faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. 1929'dan sonra Fenerbahçe klübü ile özdeşleşmiş bir yer haline gelmiş ve günümüzde de aynı amaçla kullanılmaktadır (Şekil 6). İlk stadyum ise 1921 yılında yapılan Taksim Stadyumudur. 1940 yılındaki Taksim Meydanı düzenlemeleri kapsamında yıkılmıştır (Şekil 7). Türkiye'deki spor kültürü ve buna hizmet veren spor tesislerine bakıldığında Osmanlı dönemindeki yetersizlik, Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir.

Şekil 6. Papazın Çayırından Stadyuma (URL-10; 11; 12, 2021).

Şekil 7. Taksim stadyumu (URL-13; 14, 2021).

Süreçte her alanda olduğu gibi spor alanındaki tesis eksiklikleride giderilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde ilk gününden itibaren kent planlamalarında spor alanlarına yer verilmiş, plan raporlarında sporun kentli için önemine değinilmiştir. Örneğin Jansen Ankara'nın 1932 tarihli imar planında farklı büyüklükte üç spor alanı ve kompleksi önermiş, her okulun yanında bir spor meydanına yer vermiştir (Burat, 2011). 1930–40'lı yıllar itibarıyla şehir stadyumları yapılmaya başlanmıştır. Özellikle 1938 yılında Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile beraber ülke genelinde devletin spora yaptığı yatırımlar artmıştır. 1936'da Ankara 19 Mayıs Stadyumu, 1947'de İnönü Stadyumu, 1950'de Isparta Atatürk, Aydın Adnan Menderes, Bursa Atatürk ve Konya Atatürk stadyumları ve 1951'de Hüseyin Avni Aker stadyumunu diğer illerdeki stadyumlar takip etmiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde çeşitli gerekçelerle şehir stadyumları yıkılmaya başlanmıştır. Spor yapılarıda mimari formlarındaki farklılaşmalar, işlevsel yenilikler, kent nüfuslarındaki artış bazı yeni gereksinimler ortaya çıkarmıştır. Yapıların kent için önemi, üstlendikleri görevler ve buldukları yere kattığı değerler bu süreçte göz ardı edilmiştir. Yıkılan spor yapıları çoğunlukla Türkiye'deki sportif faaliyetlerde öncü olan kulüplerin sahalarıdır. Spor yapıları birçok tören, konser ve etkinlikle kentteki sosyo-kültürel yaşamın tanıkları olurken aynı zamanda ulusal ölçekte bilinirlikleri ile ülkenin genel sosyo-kültürel yaşamının simgesel unsurlarıdır. Ayrıca sahip

oldukları mimari özellikler ve yansıttıkları dönem mimarisi özellikleri ile mimarlık tarihi açısından da önemlidirler. Örneğin İtalyan mimar Paolo Vietti-Violi'ye ait dönemin mimari özelliklerini yansıtan, belge niteliğinde Ankara 19 Mayıs Stadyumu ve Beşiktaş İnönü Stadyumu yıkılmıştır (Şekil 8). Buna karşın mimarın, İtalya'daki aynı döneme ait spor yapıları koruma altına alınmıştır (Korkmaz, 2019). Bu yapıların yıkılması uluslararası düzeyde değer taşıyan, ulusalda Erken Cumhuriyet döneminin mimarlık ve spor tarihi mirasının yok olması anlamına gelmektedir.

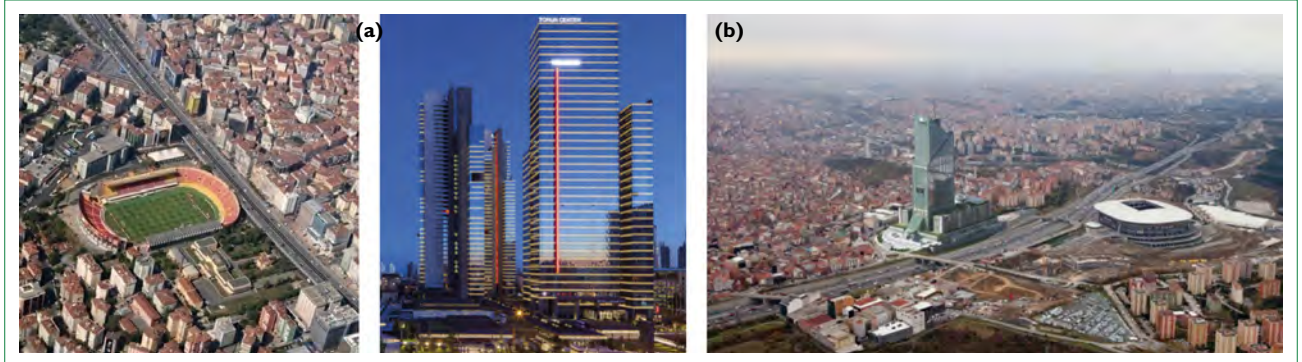
Son dönemde spor yapılarındaki yıkımlara bakıldığında, genel tavır olarak, kentin başka bir noktasında yeni stadyum yapılmakta ve mevcut alan başka işlevle değerlendirilmektedir. BJK İnönü Stadyumu mevcut yerinde başka isimle yeniden yapılırken diğer yıkılan stadyumların yeri başka amaçlarla kullanılmıştır. Kent parkı, millet bahçesi, yeşil alan gibi sosyal etkinlik alanları yapılan/planlanan alanların yanında alışveriş merkezi gibi tüketim temelli yapılara da yer verilmiştir (Tablo 1). Yıkılan stadyumların yerine Kayseri'de Forum Kayseri Alışveriş Merkezi, Bursa'da Atatürk Meydanı (Kamusal Mekan) ve İstanbul'da Ali Sami Yen Stadyumunun yerine de Torun Center (Yaşam Merkezi) yapılmıştır. Yaşanan bu değişim Türkiye'deki spor kültürünün temel taşıyıcı mekanlarından Ali Sami Yen Stadyumu ve yeri üzerinden ele alındığında; sportif ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği (Galatasaray takımının iç saha maçları, kupa ve milli maç, konser

Şekil 8. İtalyan mimar Paolo Vietti-Viola'ya ait stadyumlar. (a) İnönü Stadyumu (URL-15, 2020). (b) 19 Mayıs Stadyumu (URL-16, 2020).

Tablo 1. Türkiye'de son 10 yıldır yıkılan spor yapıları ve alandaki yeni işlevler

Yıkılan stadyum			Yerine yapılan/Planlanan yapılar		
Yapı adı	Yapım yılı	Yıkım yılı	Yapı adı (işlev)	Yapım yılı	
Kayseri Atatürk Stadyumu (2008)	1960	2008	Forum Kayseri (Alışveriş Merkezi)	2011	
Rize Atatürk Stadyumu (2009)	1952	2009	Alışveriş Merkezi	-	
Ali Sami Yen Stadyumu (2011)	1944	2011	Torun Center (Yaşam Merkezi)	2016	
BJK İnönü Stadyumu (2013)	1947	2013	Vodafone Park Arena (Stadyum)	2016	
Konya Atatürk Stadyumu (2014)	1929	2014	Meydan	-	
İlkadım Stadyumu (2014)	1958	2014	Yeşil Alan	-	
Bursa Atatürk Stadyumu (2016)	1950	2016	Atatürk Meydanı (Kamusal Mekan)	2017	
Antalya Atatürk Stadyumu (2016)	1965	2016	Kent Müzesi	-	
Diyarbakır Atatürk Stadyumu (2016)	1960	2016	Alışveriş Merkezi	-	
Elazığ Atatürk Stadyumu (2018)	1974	2018	Stadyum	-	
Abdi İpekçi Spor Salonu (2018)	1979	2018	Spor Tesisi	-	
Ankara 19 Mayıs Stadyumu (2018)	1936	2018	Stadyum	-	
Sivas Eski 4 Eylül Stadyumu (2018)	1984	2016	Millet Bahçesi	2020	
Trabzon Hüseyin Avni Aker Stadyumu (2017)	1951	2017	Millet Bahçesi	2020	

Şekil 9. Mecidiyeköy'deki dönüşüm ve Seyrantepe. (a) Mecidiyeköy-Ali Samiyen Stadyumu/Torun Center (URL-17; 18, 2021). (b) Seyrantepe-Türk Telekom Stadyumu (URL-19, 2021).

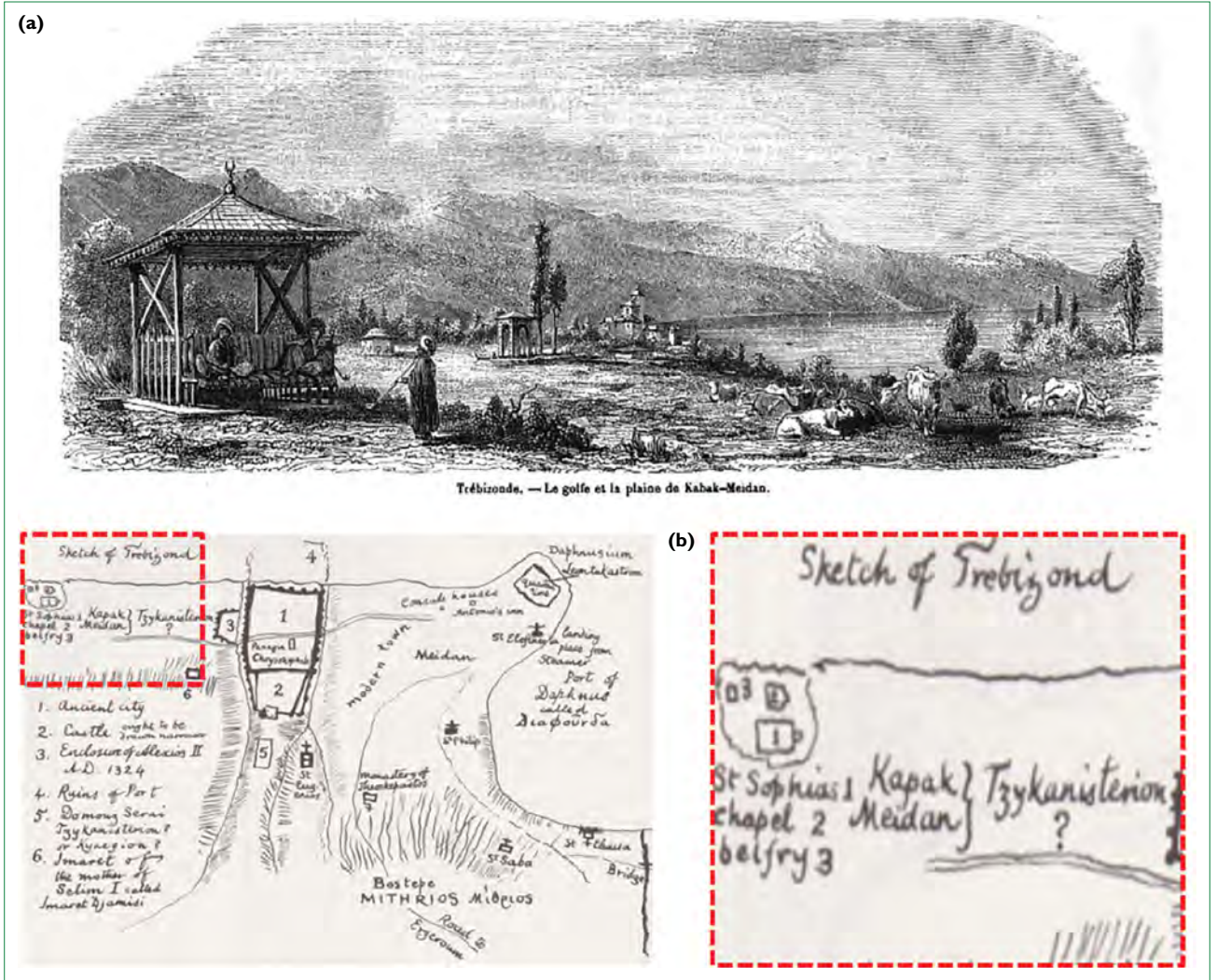
vb.), önemli başarı ve olaylara ev sahipliği yapan bir yer olma özelliğine sahipti. Bugün ise alışveriş ve yaşam merkezi işlevi ile bir tüketim mekanı olarak kentte hizmet vermektedir. Stadyumun taşındığı Seyrantepe'deki yer ise yeni yatırımların o bölgeye yapılmasına ve bir çekim merkezi oluşturulmasına yolunu açmıştır. Yeni stadyum klübe ve bulunduğu çevreye ekonomik anlamda katkı sağlamıştır (Şekil 9). Bu olay, yerin ruhu kavramı ile çelişen, ekonomik koşulların ön plana çıktığı, kent yaşamı üzerinde önemli etkileri olan bir değişime ve dönüşüm olarak değerlendirilebilir.

Araştırma Tasarımı

Çalışmada spor yapılarındaki yıkımların etkilerine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Türkiye genelinde yaşanan spor yapılarındaki yıkımlara, kent ve kentli üzerindeki etkilerine yerel ve ulusal ölçekte spor tarihine yön veren Trabzon kenti İnönü Caddesi (Kavak Meydanı) üzerinden tartışılmıştır. Trabzon kent tarihinden önemli bir kamusal alan olan, geçmişten günümüze kentin sosyo-kültürel yaşamını destekleyen bu alan son dönemde geniş çaplı bir dönüşüme maruz kalmıştır. Çalışmada alanın ve yapıların tarihsel önemi ve kent için anlamı yapılan literatür taraması (makale, gazete haberi, tez, seyyahların günlükleri ilişkin yayınlar) ile ortaya konulmuştur. Yıkımların kent ve kentli üzerindeki etkisi ise dört sorudan oluşan bir anket çalışması ile tespit edilmiştir. Ankette yıkımın birey üzerindeki etkisi "İnönü Caddesi'nde yer alan yapıların yıkılmış olduğunu görmek sizi etkiledi mi?, Ne hissettiniz? ve yıkımın kent üzerindeki etkisi "Sizce bu yapıların yıkılması kentin yaşamını, sosyal – kültürel–ekonomik vb. etkiledi mi?, etkilediyse, hangi yönde olmuştur?" soruları ile belirlenmiştir. Trabzon'da yaşamış 500 kişi ile yapılan anket sonucunda elde edilen veriler betimsel olarak çalışmada sunulmuştur. Sosyal medya araçları kullanılarak katılımcılara ulaşılmış ve anket online uygulanmıştır. Çalışmada örneklemin belirlenmesinde, katılımcının yaşamının belli bir döneminde Trabzon kentinde yaşamış-yaşıyor olması temel koşul olarak alınmıştır. Anket katılımcılarına ait genel bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ankete katılanlara ait genel bilgiler

Özellik	Grup	%
Yaş	18 yaş ve daha küçük	4,4
	19-24 yaş arası	30,3
	25-35 yaş arası	30,3
	36-44 yaş arası	19,6
	45 yaş ve üzeri	15,4
Cinsiyet	Kadın	23,8
	Erkek	76,2
Eğitim durumu	Okur-yazar	0,6
	Ortaokul	1,8
	Lise	12,3
	Önlisans	6,3
	Lisans	64,6
Lisansüstü	Lisansüstü	14,3
Medeni durumu	Evli	45,1
	Bekar	54,9
Çalışma durumu	Evet	61,6
	Hayır	31,9
	Emekli	3,6
	Dönem dönem çalışan	2,8
Ekonomik durumu	Alt gelir	5,9
	Alt orta	11,1
	Orta	61,2
	Orta üst	19,4
	Üst gelir	2,4
İnönüCaddesi'ni kullanma sıklığı	Hiç kullanmadım	3,64
	Az kullandım	36,77
	Orta	21,82
	Kullandım	23,43
	Çok sık kullandım	14,34

Şekil 10. 1800'lü yıllarda Kavak Meydanı. (a) Kavak Meydanı (URL-20, 2021). (b) Finlay'ın haritasında Kavak Meydanı (1850), (URL-21, 2021).

Bir Yok Oluşun Ardından: Hüseyin Avni Aker Stadyumu ve Çevresi

Çalışmada, İnönü Caddesi ve caddede var olan spor yapılarının varlığının ve yaşanan dönüşümün kent ve kentli üzerindeki etkisi ve anlamı değerlendirilmiştir.

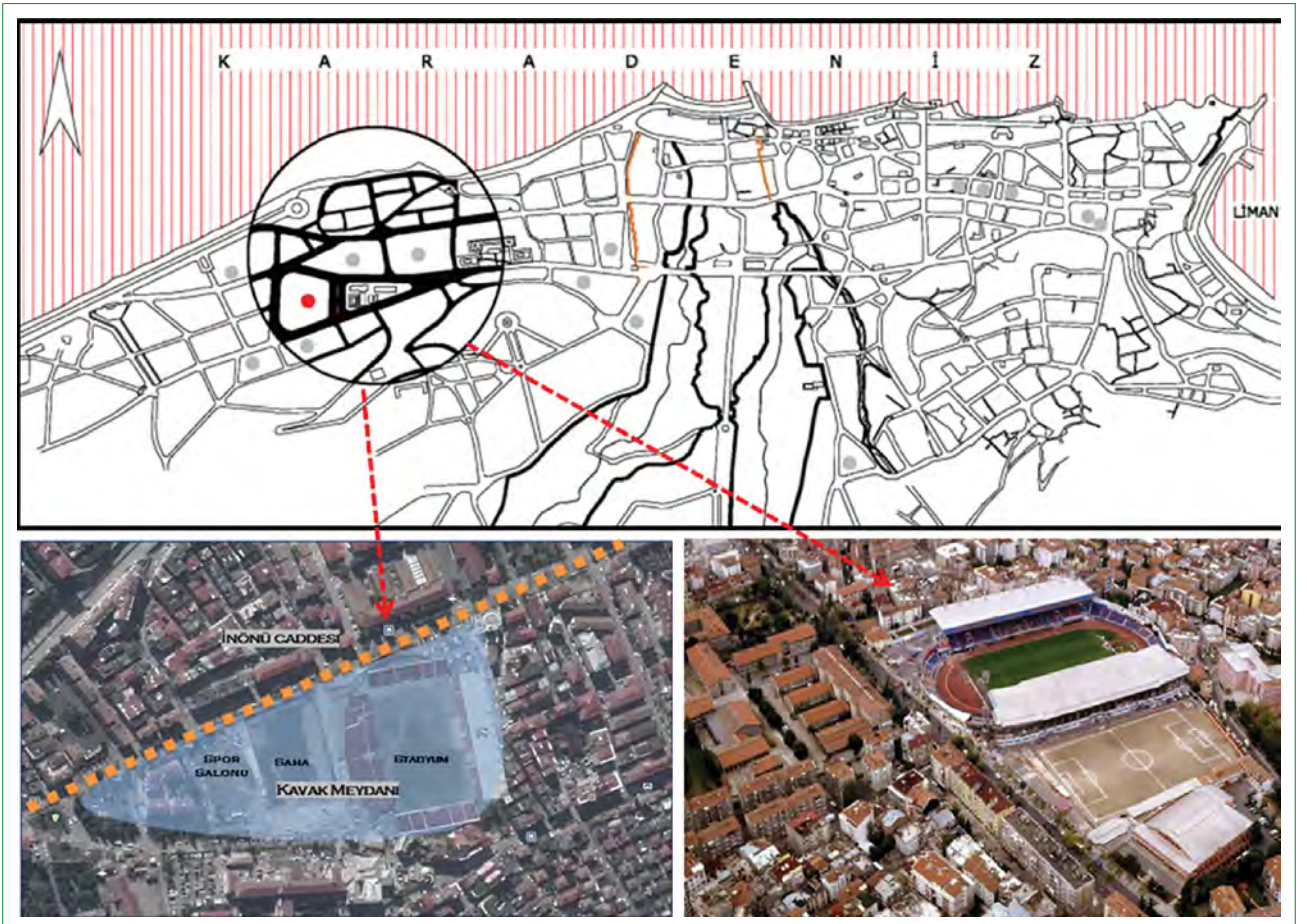
İnönü Caddesi'ndeki (Kavak Meydanı) Yıkımların Kentsel Bellek Açısından Değerlendirilmesi

İnönü Caddesi'nin (Kavak Meydanı) kentin sosyo-kültürel etkinliklerinin yapıldığı yer olma özelliği Roma dönemine kadar uzanmaktadır. Örneğin Roma döneminde, alanda at ve araba yarışlarının olduğu ve Roma İmparatoru Hadrianus (MS 117–138) tarafından yaptırılan bir hipodromun yer aldığı bilinmektedir (Bölükbaşı, 2011; Şen ve Yetim, 2019). Bizans Dönemi (395-1204) için Lynch (1901), Kavak Meydanı'nı polo oyunu (tzykanisterion) oynanan alan olarak tarif etmiştir. Fallmerayer'de benzer şekilde bu oyun alanının

halk için mesire yeri, spor alanı, yarış, tiyatro ve toplantı yeri olduğunu söylemiştir (Demirkaya, 2014). Komnenos Dönemi'nde (1204–1461) de Kavak Meydanı'nın Bizans dönemindeki işlevlerini sürdürdüğü varsayılmaktadır (Şen ve Yetim, 2019). Osmanlı Dönemi'nde ise (1461–1923) dönemin seyyahlarından Evliya Çelebi ve Fransız T. Deyrollebu alanı cirit ve kabak oyunu sahası, bayram günlerinde halkın bir araya geldiği yer, askeri talim alanı, askeri ve sivil tören alanı olarak tanımlamaktadırlar (Çelebi, 2013; Dağlı ve Kahraman, 2008; Karaçavuş, 2015). Aynı zamanda bölgenin mevcut arazisi sebebiyle düzlük olan nadir alanlardan olduğu için, kent yaşamı içerisinde bayramlaşmaların ve mitinglerin burada yapıldığı bilinmektedir (Tunç, 2010). 1800'lü yıllara ait alanın kullanımı ile ilgili gravüller resmedilmiş ve 1850'li yıllarda Finlay tarafından çizilen şematik haritada Kavak Meydanı (Kapak Meydanı) yer almıştır (Şekil 10). Trabzon şehri için bir toplanma alanı olan kolektif bir mekan olduğu bir gerçektir.

Şekil 11. Trabzon kenti ile ilgili ilk imar planı (URL-22, 2021).

Şekil 12. Trabzon İnönü Caddesi ve spor yapıları (URL-23, 2020; Düzenli, 2009).

Şekil 13. 1900'lü yıllara ait alandaki yapılaşma ve etkinlikler (URL-24,2021; URL-25, 2021; URL-26, 2021; URL-27, 2021).

Osmanlı döneminde batı varoşu olarak isimlendirilen alan, doğu varoşunun hareketli ve canlı yaşamına göre daha sakin sportif ve eğlence yeri olarak geçmekteydi. Kentte daha çok Müslümanların yaşadığı bir bölgedir ve tarihsel süreçte kentteki imalat ve ticaret alanları arasında yer almaktadır. 20. yy'da konut gelişiminde batı varoşta Kavak Meydanı yoğunlaşan alan olmuştur (Çapa ve Çiçek 2004). Cumhuriyet döneminden itibaren günümüzde de devam ettirilen sağlık (Fatih Devlet Hastanesi ve Trabzon Kanuni Araştırma Hastanesi), eğitim ve barınma işlevi bölgede öne çıkmıştır. Ticaret tek bir noktada yoğunlaşmamakta, Trabzonspor Bulvarı üzerinde küçük ölçekli işletmeler şeklinde yaygın bir özelliğe sahiptir.

Cumhuriyet döneminde Lambert tarafından hazırlanan ilk imar planında şehir 4 bölgeden oluşmakta ve Kavak Meydanı spor mıntıkası olarak gösterilmiştir (Şekil 11). Bu plana ait raporda Kavak Meydanı'ndan kent için korunması gereken bir unsur olarak bahsedilir. Spor sahaları, tribünler vb. alanların şehrin sosyal ve kültürel alanı olarak sürekliliğinin korunması gerektiği vurgulanmıştır (Lambert, 1937). Süreçte stadyum ve spor alanları belirlen bu alan içerisine inşa edilmiştir (Şekil 12).

Alan Cumhuriyet'in ilanına kadar daha çok farklı spor faaliyetleri (yüksek atlama, gülle atma, güreş) ile anılsa da (Bölükbaşı, 2011), 1920'lerden sonra hep futbol ile ön plana çıkmıştır (Şekil 13). Alan içerisindeki üç yapıya ait işlevlerin kentte farklı yerlere taşınması ve var olan yapıların yıkılması ile bölge spor yaşamı

açısından önemini kaybetmiştir. Oysa bu bölge geçmişten günümüze sahip olduğu tarihsel özelliğinin yanında kentin spor, sosyal ve kültürel etkinliklerine hizmet eden, ülke çapında sporcuların yetiştiği bir yer olması nedeni ile değerlidir. Bugün önemli bir değişimin yaşandığı alanda, bir döneme tanıklık etmiş, spor, sosyal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmış üç önemli spor yapısı yıkılmıştır (Şekil 14). Sırasıyla bunlar Hüseyin Avni Aker Stadyumu, 19 Mayıs Spor Salonu ve Yavuz Sultan Selim Sahası'dır. Bu yapıların kent yaşamındaki yeri ve anlamına bakıldığında;

Hüseyin Avni Aker Stadyumu: 1920'lerde kentte ilgi görmeye başlayan futbol, süreçte birçok kulübün kurulması neden olmuştur. 1920'li yıllarda Trabzon İdman Ocağı, İdman Yurdu, Sebat Gençlik ve Birlikspor kulüpleri kurulmuştur (Arslan, 2016). Bu süreçte Kavak Meydanı içerisinde 1948 yılında stadyumun temeli atılmıştır. Trabzon'un spor geçmişine büyük katkı veren ve stadyumun yapılmasında önderlik eden, şehrin ilk beden eğitimi öğretmeni olan Hüseyin Avni Aker'in ismi stadyuma verilmiştir. İlk tribünü 60 kişilik olan stadyumun, 1982 tarihinde açık tribün kapasitesi artırılmıştır. Yıllar içinde çeşitli onarım ve değişimler (1994–1996 ve 2008) geçiren stadyum, son olarak 24000 seyirci kapasitesine sahip olmuştur (Hacıfettahoğlu, 2017). Stadyum içerisinde farklı spor dallarına ait açık ve kapalı spor alanları, tören ve etkinlik yapılmasına uygun bölümlere sahipti. 2016 yılına kadar kullanılan stadyum, şehirdeki önemli tören, konser ve sportif faaliyetlere (maçlar, turnuva ve şampiyona) ev sahipliği yapmıştır (Tablo 3).

Şekil 14. Yıkım sonrası İnönü Caddesi (URL-28, 2020; URL-29, 2020).

Tablo 3. Hüseyin Avni Aker Stadyumu'na ait bilgiler

Hüseyin Avni Aker Stadyumu	
	
	KESİT
Yapım	1948–1951
İlk maç	1951 (Sebat Gençlik-İdmanocağı)
Son maç	2017 (Trabzonspor-Konyaspor)
Yıkım yılı	2018
Takım	Trabzonspor
Kullanım amacı	Milli bayramlar Konserler Futbol müsabakaları (Türkiye Ligi-Avrupa-milli maçlar).
Tanımlık ettiği önemli etkinlik	Trabzonspor'un ulusal ve uluslararası müsabakaları Milli maçlar 2007 I. Karadeniz Oyunları 2011 Avrupa Gençlik Olimpiyatları 2013 FIFA 20 Yaş Altı Dünya Kupası

İdmanocağı, İdman gücü, Karadeniz gücü ve Martıspor'un birleşmesi ile kurulan Trabzonspor Kulübü iç saha maçlarında bu stadyumu kullanmıştır. 1974'te Türkiye I. Lig'ine yükselmiş, kısa sürede önemli başarılar kazanmıştır. Türk futbol tarihinde önemli yere sahip olan Trabzonspor, birçok başarıya bu sahada imza atmış ve ilk kez Hüseyin Avni Aker Stadyumu'nda şampiyon olmuştur. Bu nedenle yapının Trabzon halkı için anlamsal yönü oldukça yüksektir. Yakın geçmişte Karadeniz Oyunları ve

2011 Avrupa Gençlik Olimpiyatları'nda ana stadyum görevini üstlenmiştir (Özkarabekir, 2017). 2016 yılında Trabzon'un Ak-yazı Beldesi'nde yer alan Şenol Güneş Spor Kompleksi'nin açılmasından sonra 2017–2018 yılları arasında yıkılmıştır. Avni Aker Stadyumu ile ilgili olarak başlangıçta yapının bazı bölümleri (güney kısımdaki kale arkası; protokol tribün; futbolcu çıkış tribünü) yıkılmayarak, simgesel olarak korunmak istensede süreçte bu bölümlerde yıkılmıştır. Yapıdan geriye hiçbir iz kalmamıştır.

Tablo 4. 19 Mayıs Kapalı Spor Salonu'na ait bilgiler

19 Mayıs Kapalı Spor Salonu	
Trabzon 19 Mayıs Kapalı Spor Salonu	
	
Yapım	1951
Yıkım yılı	2018
Takım	Trabzonspor, İdmanocağı, Trabzon Belediyesi Spor Kulübü
Kullanım amacı	Sosyal ve kültürel etkinlikler (konser, kongre, miting) Amatör karşılaşmalar (lise ve üniversite) Turnuva
Tanıklık ettiği önemli etkinlik	2007 I. Karadeniz Oyunları 2011 Avrupa Gençlik Olimpiyatları

19 Mayıs Kapalı Spor Salonu: Kavak Meydanı'nda yer alan diğer bir spor yapısı 19 Mayıs Kapalı Spor Salonu'dur. 1951 yılında açılan salon, 1100 kişilik kapasiteye sahipti. Bu salon Trabzonspor ve İdmanocağı takımları tarafından kullanılmakta, lise ve üniversite düzeyindeki spor faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktaydı. Başta spor müsabakaları olmak üzere birçok siyasi toplantı, konserler ve kongre gibi etkinliklerde kent sakinlerine mekan olmuştur. 2011 yılında Pelitli Bölgesi'nde Hayri Gür Spor Salonu yapıldıktan sonra birçok etkinlik bu yapıya yönlendirilmiş ve 19 Mayıs Kapalı Spor Salonu 2018 yılında tamamen yıkılmıştır (Tablo 4).

Yavuz Selim Futbol Sahası: Yine bu aks üzerinde Hüseyin Avni Aker Stadyumu'nun yanında yer alan Yavuz Sultan Selim Sahası'nda ilk karşılaşma 1913 yılında yapılmıştır. 1820 kişilik kapasitesi ve 2007 yılında suni çim ile kaplanan sahası ile 100 yılı aşkın süre kente hizmet etmiştir (URL22, 2019). Atletizmden futbola birçok sportif faaliyetin gerçekleştirildiği alanda kulüpler, amatör sporcular, antrenörler, gözlemci, temsilci ve halkın içinde olduğu geniş bir kitleye hizmet vermiş, tarihi bir spor alanıdır. Kentin spor tarihinde ve kültüründe önemli bir yere sahip olan saha amatör kulüplere hizmet etmiş ve birçok futbolcunun yetiştiği bir alan olmuştur. Aynı zamanda Trabzon'da İdmanoydu kulübünün sahasıdır. 2018 yılında yıkılmıştır (Tablo 5).

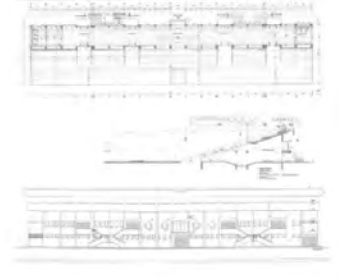
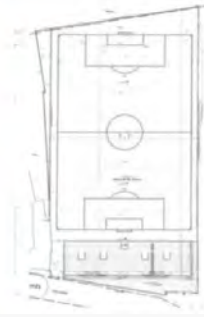
İnönü Caddesi'ndeki Dönüşümün Kentsel Bellek Açısından Değerlendirilmesi

Bugün gelinen noktada Trabzon kenti spor kültüründe ve yaşamında önemli yere sahip yapılar yıkılmıştır. Kentte, mer-

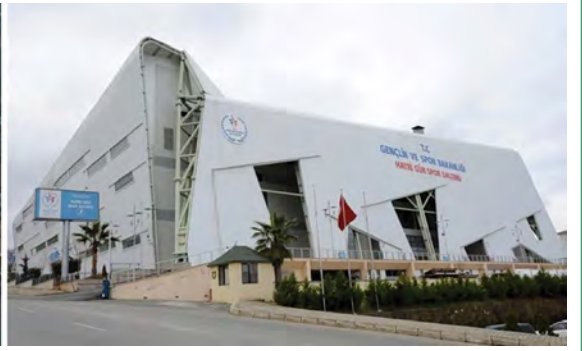
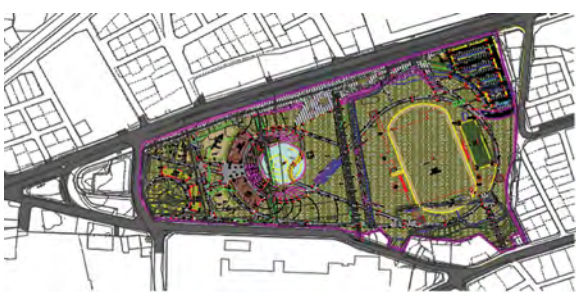
kezi konumunda ve bir arada olan işlevler, Akyazı ve Pelitli olmak üzere kentin farklı iki noktaya taşınmıştır (Şekil 15). Tarihsel bir süreçten gelen ve kent kimliğinde sosyo-kültürel bir alan olan ve özellikle Cumhuriyet Dönemi'nden sonra spor etkinlikleri ile anılan alan, bugün farklı bir işlev ile kent yaşamına dahil edilecektir. Bölge 54.705 m² alan "Ortahisar Millet Bahçesi" olarak projelendirilmiştir. Proje kapsamında alanda millet kıraathanesi, restoran, tribün, egzersiz alanı, çocuk oyun alanı, bisiklet, koşu ve yaya yolları, açık ve kapalı otopark işlevleri yer almaktadır (Trabzon Belediyesi Arşivi, 2020) (Şekil 16). Eski işlevinde açık ve kapalı mekanları ile profesyonel ve amatör kulüplere hizmet eden, sosyo-kültürel etkinliklere ev sahipliği yapan alan bugünkü planlama ile daha sınırlı bir işleve sahip olmuştur.

Yaşanan dönüşümün etkileri zaman içerisinde daha iyi görülecek olsada, yıkımın kent ve kentli üzerindeki etkisini tespit edebilmek için 500 kişi ile anket yapılmıştır. Öncelikle "İnönü Caddesi'nde yer alan yapıların (stadyum, saha ve spor salonu) yıkılmış olduğunu görmek sizi etkiledi mi?" sorusu yöneltilmiştir. Varolan bir yapının yıkılmasının kentli üzerinde etkisine bakıldığında katılımcıların %77.5'i yıkımlardan etkilendiğini, %14.7'i kısmen, %5.9'u etkilenmediğini söylemiştir (Şekil 17).

Yıkımın ne hissettirdiği ile ilgili açık uçlu soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde ise katılımcıların yarısından fazlası (%52.2) üzüntü duyduklarını ifade etmiştir. Bunu sırasıyla, yıkımı anılarının yok oluşu-geçmişle kurulan bağların kopuşu (%22.8) ve hafıza kaybı-bir devrin kapanışı (%15.6) olarak

Tablo 5. Yavuz Selim Futbol Sahası ve tribününe ait bilgiler**Yavuz Selim Futbol Sahası ve Tribün**

Yapım yılı	1913
Yıkım yılı	2018
Takım	Amatör klüpler
Kullanım amacı	Atletizm, futbol
Tanıklık ettiği önemli etkinlik	Şehirdeki futbolcuların yetiştiği alan

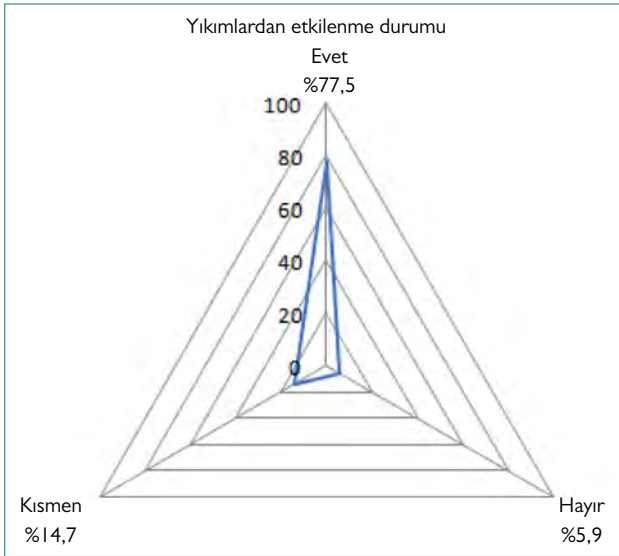
Şekil 15. Trabzon kentindeki yeni spor mekanları (URL-30, 2021; URL-31, 2021).**Şekil 16.** İnönü Caddesi'ndeki alan için önerilen "Ortahisar Millet Bahçesi" (Trabzon Belediyesi Arşivi, 2020).

olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıların %15.9'u ise yapıların sürecini tamamladığını ve bu dönüşümün olması gerektiğini vurgulamıştır (Tablo 6).

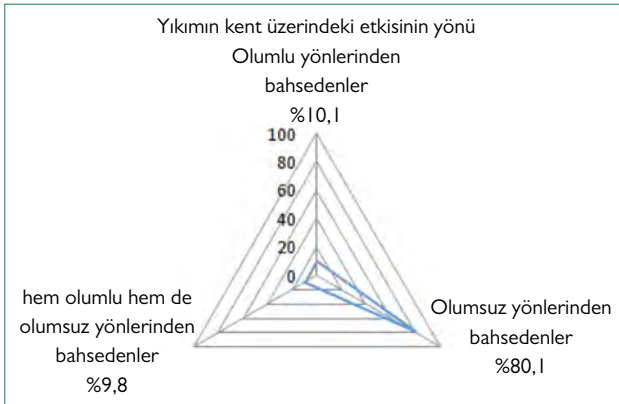
İnönü Caddesi'ndeki bu yıkımın kent üzerinde etkili olup olmadığı yönündeki soruya katılımcıların %80.1'i olumsuz yönde etkilediğini, %10.1'i olumlu yönde etkilediğini ve

%9.8'i hem olumlu hemde olumsuz yönde etkilediğini söylemiştir (Şekil 18).

İnönü Caddesi'ndeki yıkımın kent üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile ilgili soru açık uçlu sorulmuştur. Verilen cevaplar 8 başlık altında gruplandırılmıştır. Örnek yorumlara ve faktörün söylenme sıklığına Tablo 7'de yer verilmiştir;

Şekil 17. Kentlinin İnönü Caddesi'ndeki yıkımlardan etkillenme durumu.

Şekil 18. Kentin İnönü Caddesi'ndeki yıkımlardan etkillenme durumu.

- “Ekonomi” faktörü ilk sırada gelmektedir. Ağırlıklı cadede yer alan esnaf olmak üzere kentte yer alan esnafın bu durumdan olumsuz etkilendiği katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.
- İkinci sırada “değer kaybı” vurgusu yapılmıştır. Alanda hem fiziksel hemde anlamsal olmak üzere çok yönlü bir değer kaybının olduğu ve sıradanlaştığı genel yorumlar arasındadır. Yıkılan yapılar ile alanın uğradığı işlev kaybının var olan canlılığı kaybettiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca yıkılan yapıların kent için simgesel ve ikonik değere sahip olduğu, alanın tarihi süreçten gelen yer olma özelliğini kaybederek anlamsal bir kayıp yaşadığı söylenmiştir.
- Üçüncü sırada “etkinliklere erişimin zorlaşması” söylenmiştir. Yapıların önemli etkinliklere ev sahipliği yaptığı ve erişiminin rahat olduğu vurgulanmıştır. Kent içinde yürüme mesafesinde benzer işlevli başka bir alanın olmadığı belirtilmiştir. Yapıların merkezi konumda ve kentin birçok alanında yürüme mesafesinde iken bu işlevler için önerilen alanlar kentin dışında ve araç kullanılarak ulaşılabilecek

Tablo 6. İnönü Caddesi'ndeki yıkımın kentliye hissettirdikleri

Yıkımdan etkillenme	N (%)
Hüzün; üzüntü	52,2
Geçmişten kopuş-Anıların yok oluşu	22,8
Bir devrin kapanışı; hafıza kaybı; boşluk	15,9
Sürecini tamamlamış	1,7
Vefasızlık	5,2
Hayal kırıklığı	23,1

yerlerdir. Sonuçta kent içi etkinlik alanlarının azalması ve yeni alanlara erişimin zor olması kentteki sosyo-kültürel yaşamı olumsuz etkilemiştir.

- Dördüncü sırada kent yaşamında etkin bir rol alan “spor kültürü” vurgulanmıştır. Trabzon kentindeki profesyonel ve amatör spor yaşamına dikkat çekilmiş, kentlinin spora olan ilgisine vurgu yapılmıştır. Kent merkezinde yer alan bu yapıların yıkılması ve kentte farklı noktalara taşınmasının var olan yaşam biçimini ve davranış şeklini temelinden değiştirdiği örnekler ile anlatılmıştır.
- Beşinci sırada “anı değeri” vurgulanmıştır. Yapılar ile yaşamışlıkları eşleştiren katılımcılar, yapıların anılarını yaşatmada rol aldıklarını ve yıkımlarla birlikte geçmişi hiç yaşamamış gibi hissettiklerinden bahsetmişlerdir.
- Altıncı sırada yıkımın olumlu etkisi olarak “yoğunluk azalması” söylenmiştir. Alanda aktivite olduğu günlerde yaşanan insan ve trafik yoğunluğunun yarattığı olumsuz etkinin ortadan kalktığı, çevrede var olan okul, hastane gibi diğer yoğun işlevler için bir rahatlama yarattığı söylenmiştir.
- Yedinci sırada yıkımın “birliktelik-aidiyet” duygusu üzerine olumsuz etkisi yer almaktadır. Yapının kent içinde yer almasının müsabaka suçlarına ilişkin sevinç, üzüntü gibi duyguların hissedilmesi, paylaşılması açısından önemli bir işlev gördüğü, yıkımla beraber bu paylaşımın ortamının oluşmadığı vurgulanmıştır.
- Sekizinci olarak yıkımın etkisi “alan için önerilen yeni proje” ile ilişkilendirilmiştir. Yıkımın etkisinin alan için yapılacak yeni projenin yaşam geçmesi ile daha iyi anlaşılabilceğini söyleyen katılımcılar vardır. Alan için önerilen yeni projede eski işlevleri karşılayacak sportif alanların ve geçmişini yansıtan müze gibi alanların yer alması gerektiği vurgusu yapılarak, etkinin nasıl olacağı yeni proje ile ilişkilendirilmiştir.

Sonuç

Kenti oluşturan mimari yapılar, kentin ve kentlinin etkileşim içerisinde olduğu kimlik oluşturucu elemanlardır. Toplum, günlük yaşam döngüsü içerisinde kentsel mekanlara anlam yükler. Bu mekânlar, orada geçirilen deneyimlerle birlikte kişi-

Tablo 7. İnönü Caddesi'ndeki yıkımların kent üzerinde etkili olduğu faktörler

Katılımcıya ait yorumlar	Faktör	Sıklık (N)
"...O semtin esnafı büyük kayıp yaşadı..."	Ekonomi	118
"...Şehrin ortasında bulunan Avni Aker ve 19 Mayıs stadları hafta içi oynanan amatör lig maçları ve hafta sonu oynanan süperlig maçı ile bu bölgedeki ulaşımı sağlayan dolmuşları ve çevredeki esnafı daha canlı tutuyordu..."	Değer kaybı	105
"...bu mekanlar şehirlerin ve insanların ortak tarihlerini yansıtan simge yer ve yapılar idi.Bu tür yerlerin yıkılması şehirlerin hafızalarının yok edilmesi olarak görüyorum..."		
O cadde kentin odak noktasıydı, bir anlamda insanların toplanma noktasıydı.", "...Trabzon'u bir spor kenti olarak tanımlayabiliyorsak, KavakMeydanı sahası ile başlayıp, Avni Aker, Y.Selim, 19 Mayıs Spor Salonu'na evrilen tarihi spor alanının yok olması, kentin kendisinden tamamen kopması (kopartılması) olarak görmek gerekir..."		
"...Artık bu alana insanlar sosyo kültürel bir faaliyetten çok iş ya da barınma için gidiyor. Sıradan bir yerleşim yeri haline geldi..."		
"...Bu üçlü yapının hepsi için aynı şey geçerlidir belki de ancak özellikle Hüseyin Avni Aker ve Yavuz Selim Stad'ının yıkılması şehrin en büyük sosyal ve kültürel aktivitesini yok etmiştir. Çünkü bu yapılar şehrin öyle bir noktasında bulunuyorlardı ki her kesimden insan kolaylıkla ulaşabiliyordu..."	Etkinliklere erişimin zorlaşması	94
"...amatör sporlar tam şehrin göbeğinde gençlerin ve çocukların hemen ulaşabileceği bir alanda yapılıyordu..."		
"...Sosyal olarak kolay erişilebilen kent içi spor alanı yok oldu. Kültürel olarak Trabzon'un birçok spor dalında beşiği sayılabilecek alan ortadan kaldırıldı..."		
"...Çevresinde birçok ilkokul, ortaokul ve lise bulduran, şehrin göbeğinde, ulaşımı rahat işlek ve kullanışlı bir yerd. Yoldan geçen herkes Yavuz Selim'in izleyicisi olabilirdi. Liseler arası maçlarda Yavuz Selim Stadı'nda harika günler yaşadık. Avni Aker'de 19 Mayıs, 23 Nisan gibi özel günleri kutlamayı özlüyorum..."	Spor kültürü	87
"...Şehrin içine işlemiş futbol kültürü artık yok oldu. Eskiden genç-yaşlı herkes yürüme Yavuz Selim Stadı'na gelip akşama kadar amatör küme maçlarını izlerdi. Şimdiki maçları sadece oynayanların aileleri izliyor. Trabzon futbol şehri değil artık..."		
"...Y. Selim Sahası'nın yıkımı birçok amatör kulübün ve orta/alt eğitimli geniş bir insan potansiyelinin spordan tasfiye edilmesi ile sonuçlanacak. Elinde pazar poşetiyle oradan geçerken bir amatör müsabakaya takılan gözler, futbol oynama hayali kuran çocuklar ve futbola olan genel ilgi azalacak. Trabzon futbolu en büyük insan kaynağını, altyapısının yetenek havuzunu, yani hayat damarlarından birini kaybetmiş olacak..."		
"...Hatıralar yıllar yok olmuş gibi çocukluğumun bazı hatıraları hiç yokmuş gibi, yaşanmamış gibi..."; "En sevdiğin komşununuz başka bir mahalleye taşınması gibi.", "...Koskoca bir şehrin anıları enkaz altında kaldı..."	Anı değeri	75
"...Yapılan bu değişimde kent içinde önemli bir yapı yoğunluğunda belirgin bir şekilde açık alan oluşturulması ve ekolojik katkı sağlamaktadır..."	Yoğunluk azalması	37
"...Şehrin o bölgesi nefes aldı. Stadyumun taşınması iyi oldu..."		
"...O bölgede rahatlama olmuştur..."		
"...Yetişkinlerin ve gençlerin anılarında kalan bu mekanların yıkımı şehre aidiyeti zayıflattı. Anıları silmeye çalışılmak olarak algılandı..."	Birliktelik/Aidiyet	33
"...Kültürel olarak, o bölgede belirli bir kültür ile yetişen insanların aidiyet duygusunu kırdı..."		
"...Biz Hüseyin Avni Aker ile Yavuz Sultan Selim ile Trabzon oluruz, bu birleştirici unsurları bizden alırsanız bizden bir şey kalmaz. Eksik kalırız biz..."		
"... Bu etkinlikleri sürdürecektir düzenlemeler yapılırsa olumlu olabilir. Aksi durumda kente yazık olur...;	Alan için önerilen yeni proje	28
"...Yerine ne kurulacağına bağlı. Şehir merkezinde spor, kültür sanat faaliyetlerine olanak sağlayan bir yeşil alana çok ihtiyaç var. İnsanlar yürüyerek bu gibi olanaklara erişebilmeliler. Bu şekilde o bölge şehirle yeniden bütünleşebilir ve şehir canlandırılabilir..."		

lerin belleğinde imgeleşerek anılara dönüşür. Böylece geçmişin yaşam pratikleri, bugünün yaşam kültürünü oluşturur. Kentin ve kentlinin geçmişinde yer edinmiş mekân, anlamıyla birlikte 'yer'e dönüşür. Kentin ruhu, bu yerler içerisinde can bulur. Artık yer, kentlinin kolektif belleğinin bir parçası olur.

Çalışmada kentte kolektif belleğin parçası olmuş, sosyal ve kültürel yaşamın en önemli öğelerinden spor yapılarının ülke genelindeki yıkımı ve Trabzon kenti İnönü Caddesi'nde yapılan yıkımın etkileri ve anlamı çok yönlü olarak irdelenmiştir. Cadde kentin ilk oluştuğu zamandan bugüne spora ve kültürel etkinliklere hizmet etmiştir. Alandaki üç önemli spor yapısı yıkılmış, burada var olan işlevler kentin başka bölgelerine kaydırılmıştır. Mevcut alan ise millet bahçesi olarak inşa edilmeye başlanmıştır.

Çalışmada İnönü Caddesi ve üzerinde yer alan spor yapılarının tarihsel süreçte ve günümüzdeki önemi, kent yaşamındaki yeri literatüre bağlı olarak değerlendirilmiş, İnönü Caddesi'nde (Kavak Meydanı) yaşanan dönüşümün kent ve kentli üzerindeki etkisi anket çalışması ile ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen veriler değerlendirildiğinde;

- Alanın kent için tarihsel bir öneme sahip olduğu, yıkımlara kadar alanın üstlendiği işlev ile geçmişten gelen bir spor ve yaşam kültürünün sürekliliğinin sağlandığı görülmektedir. Toplumsal bellekte yerleşmiş bir alanın böylesine köklü bir değişime uğramış olması kentteki süreklilik üzerinde olumsuz bir etki yarattığı
- Alanın kent için önemli bölgeler arasında yer aldığı, sahip olduğu işlev ile kentli tarafından farklı anlamlar yüklenen bir yer olduğu
- Alan içerisinde yer alan her bir yapı sahip oldukları işlev ve yükledikleri göreve bağlı olarak ayrı ayrı ve bir arada olma durumu ile ilişkili olarak kentin sosyo-kültürel yaşamına ev sahipliği yaptığı
- Kent içinde var olan bir alanın dönüşüme uğramasının kentli üzerinde etkili olacağı açıktır. Trabzon kenti için bu yıkımın, kentte var olan spor kültürü ile ilişkili anlamsal olarak daha ön plana çıktığı ve üzüntü yarattığı
- Alandaki yıkım ve dönüşümün kent üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde etki 8 ana başlık altında toplanmıştır. Ekonomik, Alanın değer kaybı (anlamsal ve fiziksel), Etkinliklere erişimin zorlaşması, Spor kültürü, Anı değeri ve Birliktelik-Aidiyet duygusu olmak üzere 6 ana başlıkta dönüşümün olumsuz etkileri ortaya konulmuştur. Alandaki yıkımlarla yoğunluğun azaldığı ve bunun olumlu bir etki olduğu vurgulanmıştır. Diğer önemli etki ise alan için önerilen yeni projenin sağlayacağı olanaklar ve alana katacağı değerdir. Yıkımlarla ortaya çıkan boşluğun yeni proje ile ne kadar doldurulabileceği önemli bir soru haline gelmektedir. Yıkımla beraber gelen dönüşümün etkileri her ne kadar şimdi etkin olarak hissedilse de süreçte daha farklı yönleriyle kendini göstereceği bir gerçektir.

- Kent yaşamı içerisinde etkin bir yere sahip alanın işlevinin bu ölçüde değiştirilmesi toplumsal belleği olumsuz etkilemektedir. Genel olarak bir döneme tanıklık etmiş ve bu ölçekte hafızalara yerleşmiş yapıların dönüştürülerek kent yaşamındaki varlıklarının devam ettirilmesi daha olumlu bir çözüm olacaktır. Bu alan için önerilecek projenin yerin ruhuna uygun olması, en azından kaybolan değerlerin izlerinin taşıyacak projelerin üretilmesi önem arz etmektedir.

Elde edilen sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, kent için önemi ortada olan ve kentin çoğunluğu tarafından kullanılan, değer verilen ve anlam yüklenen bir alanın dahi kentteki değişim ve dönüşüm baskısı karşısında direnemediği görülmüştür. Bu derece önemli yapılar ve alanlar yeteriz kalmaları, eskimeleri veya işlev kaybına uğramaları durumunda yakın işlevlerle yeniden işlevlendirilerek kentsel yaşama tekrar katılmaları, sürekliliğin korunması açısından önemlidir. Diğer taraftan kentin sahiplerinin, kent ve kentli için değerli olan bu ve benzeri yapıların/alanların korunması konusunda duyarlılıklarını gösterebilme ve kentin değerlerine sahip çıkabilme adına kentteki dönüşüm süreçlerine dahil olmalıdırlar. Böylece kentte yaşanan değişim ve dönüşümün olumsuz etkileri azaltılarak, kent kimliği ve toplumsal bellek korunmuş olacaktır.

Yıkımlar genel koşullar ile değerlendirildiğinde özellikle 2000'lerden sonra neoliberal politikalar çerçevesinde yeniden biçimlenen kentlerde, kentsel arsa ranta konu olan bir meta-ya dönüşmüştür. Kentlerin gelişimi ve dönüşümünün temelini gayrimenkul odaklı bir anlayış hakim olmuştur. Kentsel alandaki dönüşümlerde veya kent çeperlerinde güvenilirli siteleri, şehir hastaneleri, turizm yapıları gibi üst ölçekli kentsel projeler semayenin taleplerinin karşılanmasına aracı olmaktadır. Çalışmaya konu olan spor yapılarında bu noktada benzer bir sürecin içinde olduğu görülmektedir. Spor yapılarının bulunduğu alanların kentsel dönüşüm ile yerin özelliğinden farklı işlevlerle ilişkilendirilmektedir. Kentlerde yeni yer seçiminde kar ve verimliliğin artırılması yönünde bir yaklaşım benimsenmiştir. Stadyumlar küreselleşme ile beraber tüketime hizmet eden mekanlara dönüşmüşlerdir. Stadyumlarda gelirlerin artırılmasına yönelik bir kurgu oluşturulmaktadır. İzleyicinin stadyumda daha çok zaman geçirilerek para harcanması ve belli konfor koşulları için ek ücretler ödemesi şeklinde bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu durum spor yapılarının kentteki tüm sosyal sınıflara hizmet etme özelliğini etkilemiştir. Artık bu yapılar sunulan hizmeti satın alma gücü olan kişilerin kullanabileceği yerler haline gelmiştir. Dolayısı ile kent sosyo-kültürel yaşamı bu durumdan çok yönlü etkilenecektir. Neoliberal politikalar kentsel alanda sınıflar arasında ayrışmaya neden olmaktadır. Spor yapıları toplumu farklı kesimlerinin bir araya geldiği yer olma özelliği ile kentteki en önemli kamusal mekan olma özelliğini bu durumda kaybetmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde spor yapılarının kent içindeki yer seçimlerinde farklı gerekçeler etkili olmuştur. Türkiye'de Erken

Cumhuriyet döneminde genel olarak spor etkinliği için kullanılan açık alanların sonrasında spor yapılarına ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu süreçte yerin sürekliliği korunmuş ve kesintiye uğramamıştır. Yakın dönemde ise mevcut spor yapıları yıkılmış ve kentin farklı noktalarına taşınmıştır. Türkiye genelindeki spor yapılarında yaşanan bu genel yıkım ve farklı alanlarda yeni spor yapılarına yer verme Trabzon kenti başta olmak üzere kentin günlük yaşamı içinde yer alan bir soyo-kültürel etkinliğin merkezden uzaklaştırılması ve spor kültürünün sürekliliğinin kırılmasına neden olmuştur. Spor yapıları için yer seçim kriterinin kentin kendi dinamikleri ile belirlenmesi gerektiği, yer seçiminin kenti ve kentliyi çok yönlü etkileyecek olması bu kararın genel kabullere göre alınmamış olmasını gerektirir. Kentin sosyo-kültürel yapısı, şehir merkezinde veya dışında olma durumu, barındıracağı işlevlerin neler olabileceği, kentin alt-üst yapısı ve kentteki diğer işlevlerle nasıl ilişki kuracağıın iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksu, A., (2012). "Spor Sosyal Ortamı" Olarak Stadyumlar, Mimarlık Dergisi, 360, Temmuz-Ağustos, Ankara,
- Al, M., (2011). Kentte bellek yıkımı ve kimlik inşası-palimpsest: Ankara Atatürk bulvarı bağlamında bir inceleme. *İdealkent*, 2(4), 22-36.
- Arslan, N., (2016) Stadyum Yapılarının Tasarım Kriterlerinin Uluslararası Yönetmelikler Doğrultusunda İncelenmesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi
- Artun, A., (2011). Yıkıntı Estetiği. *Sürrealist Eylem Türkiye (SET)*, <http://www.aliartun.com/yazilar/911-yikinti-estetigi/>
- Augé, M. (2016) *Yok-yerler Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, Daimon, İstanbul.
- Boyer, M. C. (1996). *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. Cambridge: MIT Press
- Bölükbaşı, A. (2011). *Tarih İçinde Spor*, Cilt1, Trabzon, Seçil Ofset
- Burat, S. (2011). "Yeşilyollarla Hareketle İstirahat": Jansen Planlarında Başkent Kentsel Yeşil Alan Tasarımları ve Bunların Uygulanma ve Değiştirilme Süreci (1932-1960). *İdealkent*, 2(4), 100-127.
- Çapa, M. ve Çiçek R. (2004). *Yirminci Yüzyılın Başlarında Trabzonda Yaşam*, 1. Baskı, Serander Yayınları, Trabzon,
- Çelebi, E. (2013). *Seyahatnâme* (Prepared by: Seyit Ali Kahraman). Series 1-Issue: 6. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Dağlı, Y., Kahraman, S. A. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa - Bolu - Evliya Trabzon - Erzurum - Azerbaycan - Kafkasya - Kırım - Girit*, Cilt 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Durgun D. (2007). *Türkiye'de Sporun Gelişimive Değişen Kullanıcı Gereksinimlerinde Karşılıklı Yönde Modern Stadyum Yapılarının Temel Planlama Özellikleri*, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Düzenli, E. (2009). *Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1960) Modernite Düşüncesinin Mekansal Kuruluşu: Merkez-Periferi Dinamikleri Bağlamında Trabzon Örneği*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Ganiç, K., (2016). *Kentsel Yapılar Üzerinden Bir Mekansal Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi (AKM)*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Gürel, E., Akkoç, U. (2011). *Stadyum: Benzerlikler, Koşutluklar ve İzdüşümler*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19).
- Hacıfettahoğlu, T. (2017). *Adı Bilinmeyen Kendi Tanınmayan Kahraman Hüseyin Avni Aker*, Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. (Trans. L. A. Coser). Chicago: University of Chicago Press.
- Karaçavuş, A. (2011). *Toplumsal Mekânin Merkezinin Değişimi Üzerine Bir Deneme: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Geleneksel Yaşamın Hükümsüzleşmesi*. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 10; 71-99
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2017). *Kent Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi, s.60
- Korkmaz, S. (2019). *Spor Kültüründe Miras Aktarımı: Ankara 19 Mayıs Stadyumu Yıkımı Örneği*. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(3), 9-22
- Lambert J. H., "Trabzon İmar Planı ve İzahı", 1937
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Basic Blackwell Publishing
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. İstanbul: Dost Yayınları.
- Özkarabekir, C., Avni Aker'e Veda Belgeseli, Trabzonspor (2017). <https://video.efsane-%E2%80%9Cavni-aker%E2%80%99e-veda%E2%80%9DbelgeseliyYQ95waGp2c.html,05> Nisan 2018.
- Pösteki, N. (2019). *Sinema Salonlarının Dönüşümünde Bellek ve Mekân İlişkisi*, www.academia.edu/3633143/_Sinema_Salonlarının_Dönüşümünde_Bellek_ve_Mekân_İlişkisi_/
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*. İstanbul: Kanat Kitap.

- Selo K. (2019). Stadyumlarda Mimari Esneklik, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Selo K., Erdönmez M. E. (2018). Spor Mekanı Olarak Stadyum'un Gelişimi Kent Akademisi, Volume, 11 (36), Issue 4, Pages, 559-/574
- Sen, D. E., Yetim, E. (2019). Transformation Adventure of Kabak Square to Kavak Square. Contemporary Approaches in Social Science Researches, 273-281
- Sofuoğlu, Ü., Bal, B., Yalçinkaya Ş., (2019). The Story Of Existence In The Shadow Of Destruction: Huseyin Avni Aker Stadium, LIVENARCH 6th International Congress, Trabzon, 25-28 Eylül 2019, vol.1, no.1, pp.341-352
- Trabzon Belediyesi Arşivi, 2020, Ortahisar Millet Bahçesi Projesi
- Tunç, S. (2010). "Ne Tarlası Hamit'in, Ne de Papazın Çayırtı", Trabzonspor Dergisi, Mayıs 2010; Toprak Saha, Mart 2015. [Erişim Tarihi: 2021, 23 Mayıs], Erişim Adresi: [http://topraksaha.net/03/2015/ne-tarlasihamitin-ne-de-papazin-cayiri/](http://topraksaha.net/03/2015/ne-tarlasihamitin-ne-de-papazin-cayir/).
- URL1. Mahnesia Stadyumu [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://yorumuncel.com/magnesia-ad-maeandrum-dev-stadyumlu-kent/>
- URL2. Aphrodisias Stadyum [Erişim Tarihi: 2021 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://www.aphrodisias.org/stadyum>
- URL3. Colosseum, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Colosseum#/media/File:Map_of_downtown_Rome_during_the_Roman_Empire_large.png
- URL4. Real Meastranza de Sevilla Stadyumu [Erişim Tarihi: 2021 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://tr.wikiloc.com/araba-rotalari/un-dia-inoblidable-a-sevilla-20792869/photo-13024719>
- URL5. Victoria Ground Stadi, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://readtheleague.com/the-big-feature/gone-grounds-the-victoriaground>
- URL6. Victoria Ground Stadi, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://www.stokesentinel.co.uk/news/history/gallery/23-amazing-aerial-photographs-stoke-2375359>
- URL7. Nou Camp Stadyumu, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: www.dreamstime.com/editorial-image-camp-nou-air-fc-barcelona-photo-world-famous-home-football-club-who-were-la-liga-champions-image-was-image55630535
- URL8. Bernabeu Stadyumu, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: www.rtl.fr/sport/football/bayern-munich-l-allianz-arena-payee-avec-16-ans-d-avance-7775456233
- URL9. Stade de France, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: http://stadiumdb.com/stadiums/fra/stade_de_france
- URL10. Papazın Çayırtı, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://steemit.com/hede-io/@fıratimo/papazin-cayiri>
- URL11. Şükrü Saraçoğlu Stadyumu [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://1907.ch/futbol/stadyum>
- URL12. Şükrü Saraçoğlu Stadyumu [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://i.pinimg.com/originals/75/87/3c/75873cec1646d229fad150ea1f5569a8.jpg>
- URL13. Taksim Stadyumu, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://kulturenvanteri.com/yer/taksim-stadyumu/#16/41.038319/28.986879>
- URL14. Taksim Stadyumu, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://i.pinimg.com/originals/f5/d3/58/f5d3584e3d05c98146882d72a3803137.jpg>
- URL15. İnönü Stadyumu, [Erişim Tarihi: 2020, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://kralspor.ensonhaber.com/galeri/dunden-bugune-bjk-inonustadi#19>
- URL16. 19 Mayıs Stadyumu [Erişim Tarihi: 2019, 1 Şubat], Erişim Adresi: www.aydinlik.com.tr/spor/2017-haziran/ankara-19-mayis-stadi-nin-yikimi-basliyor#3
- URL17. Ali Samiyen Stadyumu, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://istanbulistanbulolali.blogspot.com/2014/09/ali-sami-yen-stadn-yesil-alan-yapmak.html>
- URL18. Torun Center, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: www.sldstudio.com.tr/alps
- URL19. Türk Telekom Stadyumu, [Erişim Tarihi: 2021, 1 Şubat], Erişim Adresi: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr741/cenk_tufan_ibt_1.jpg
- URL20. Kavak Meydanı, [Erişim Tarihi: 2021, 22 Mayıs], Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/1532988136783087>.
- URL21. Kavak Meydanı, [Erişim Tarihi: 2021, 22 Mayıs], Erişim Adresi: nhmuseum.gr/en/departments/into-the-museum-scollection/item/8930the-kavakmeydan-square-and-theturkishschoolinrabzonof-pontusphotographbykakoulisbrothers1890s
- URL22. Lambert İmar Planı, [Erişim Tarihi: 2021, 22 Mayıs], Erişim Adresi: http://www.mimarlikdergisi.com/dsp_imageNavigasyonu.cfm?YaziID=2331&ResimID=66982
- URL23. Hüseyin Avni Aker Stadyumu [Erişim Tarihi: 2019, 1 Şubat], Erişim Adresi: http://stadiumdb.com/stadiums/tur/huseyin_avni_aker_stadyumu
- URL24. Kavak Meydanı, [Erişim Tarihi: 2021, 22 Mayıs], Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621/4082935148455027/>
- URL25. Kavak Meydanı, [Erişim Tarihi: 2021, 22 Mayıs], Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/2724543364294219Erişim Tarihi 22 Mayıs 2021>.
- URL26. Kavak Meydanı, [Erişim Tarihi: 2021, 22 Mayıs], Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.260064270742153/260456447369602Erişim Tarihi 22 Mayıs 2021>.
- URL27. Kavak Meydanı, [Erişim Tarihi: 2021, 22 Mayıs], Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/1542011665880734Erişim Tarihi 22 Mayıs 2021>.
- URL28. Hüseyin Avni Aker Stadyumu [Erişim Tarihi: 2019, 1 Şubat], Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/trabzonun-efsane-stadyumu-huseyin-avni-aker-millet-bahcesi-oluyor>
- URL29. Yavuz Selim Sahası [Erişim Tarihi: 2019, 10 Ocak], Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yavuz_Selim_Stadyumu
- URL30. Medical Park Stadyum [Erişim Tarihi: 2021, 5 Ocak], Erişim Adresi: <https://www.haber3.com/spor/futbol/medical-park-stadyumu-tarafarla-bulusacagi-gunu-bekliyor-haberi-5338345>
- URL31. Hayri Gür Kapalı Spor Salonu [Erişim Tarihi: 2021, 5 Ocak], Erişim Adresi: <http://duzce.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/3/68086/trabzon-okul-sporlariolimpiyatlarinahazirla-nyor.aspx#haberThumbs-5>
- Üstün Demirkaya, F. 2014. Toplumsal Dinamikler Bağlamında Trabzon Kent Dokusunun Dönüşümü (Kommenos Handeandlığından Cumhuriyet'e Kadar). Doktora tezi, KTU, FBE, Trabzon.
- Yalçinkaya, Ş. (2019). Construction of Memory Through Architecture: Current Approaches. New Approaches to Spatial Planning and Design, Peter Lang, Ed. Özyavuz, M., ISBN: 9783631782743, Berlin, 451-465
- Yalçinkaya, Ş., Kurak Açıcı F, Faiz Büyükcım, S., (2019). New Building Design In Historical Environments and Daniel Libeskind, International Black Sea Coastline Countries Symposium-2, 20-22 July 2019, Samsun, Türkiye, s. 189-200.